

بررسی تحولات تعدد جرم در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲

محمد جمادی^۱، علی جانی پور^۲

^۱ کارشناس ارشد حقوق جزا و جرم شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد یاسوج، ایران

^۲ استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد یاسوج، ایران

نام نویسنده مسئول:

محمد جمادی

چکیده

از جمله اموری که در تعیین مجازات مؤثر است آن است که مجرم مرتکب چند فقره جرم شده است. شاید به نظر برسد که هرگاه شخصی در دفعات متعدد مرتکب جرم گردد باید به مناسبت هریک از آن‌ها مجازات علی حده شود ولی در حقوق جزای مدرن این نظر مورد قبول نبوده و تعدد جرم مستلزم تعدد مجازات نیست. یکی از تأسیسات حقوق کیفری، قاعده «تعدد جرم» است که از علل مشدده مجازات محسوب می‌شود. می‌توان گفت که در میان مباحث حقوق کیفری عمومی، مسئله‌ای به اهمیت و پیچیدگی تعدد جرم وجود ندارد. کثرت پژوهش‌هایی که در خصوص این موضوع صورت گرفته است خود مهر تأییدی بر این ادعا می‌باشد. با وجود این به دلیل پیچیدگی و ظرافت مسئله، هیچ‌یک از این تألیفات، به‌طور جامع و مانع، موضوع را مورد بررسی قرار نداده‌اند. به نحوی که بسیاری از مطالب بیان نشده و یا به اختصار بیان گردیده‌اند. از سوی دیگر تغییر و تحولات قوانین کیفری در حقوق ایران و ایجاد نوآوری‌هایی به‌ویژه در بحث تعدد جرم، خود باعث ایجاد سؤالات و ابهامات دیگری نیز شده است. با توجه به این مسائل، ضرورت انجام پژوهشی جامع و به‌روز در زمینه تعدد جرم نمایان می‌شود. به همین جهت هدف محقق در این پژوهش بررسی تعدد جرم در انواع جرائم می‌باشد. روش گردآوری اطلاعات در این پژوهش با توجه به نوع تحقیق با استفاده از روش کتابخانه‌ای گردآوری شده است. روش تحلیل داده‌ها، به‌صورت تحلیلی- توصیفی مورد بررسی قرار گرفته است.

واژگان کلیدی: جرم، تعدد مادی، تعدد معنوی، اسباب

مقدمه

مجرمی که مرتکب جرم می‌شود و تحقیقات مقدماتی و صدور قرار مجرمیت و بعد کیفرخواست را پشت سر می‌گذارد، با توجه به بزه انجام‌یافته به دادگاه صالح هدایت می‌شود تا دادگاه به بررسی عمل و میزان کیفری که او باید تحمل کند بپردازد. در دادگاه چنانچه مقتضیات صدور حکم بر مجازات موجود باشد و اشکالی بر مسائل عنوان‌شده وارد نگردد، حکم صادر می‌شود. ولی قاضی برای صدور حکم گاه با علی برخورد می‌کند که تشدید مجازات را می‌طلبد، زیرا همیشه نمی‌توان عین مجازات قانونی را در مورد مجرم اعمال کرد.

تشدید مجازات فقط در صورتی امکان‌پذیر است که این مجازات از طرف قانون‌گذار پیش‌بینی شده باشد و دادرس دادگاه نمی‌تواند به میل و اختیار خود و در غیر مواردی که تشدید مجازات از طرف قانون پیش‌بینی شده باشد، مجازات جرمی را تشدید نماید، هرچند که جرم ارتكابی زننده و خطرناک باشد. موجباتی وجود دارد که به واسطه آن‌ها موقعیت بزهکار را از نظر مجازات تشدید می‌کند. وقتی فردی مرتکب جرم می‌شود حادثه اتفاق افتاده را می‌توان با عناصری چند مربوط دانست و بزه ارتكابی را از نظر منطقی و عقلی توجیه کرد؛ اما اگر بزهکار علی‌رغم گذشت و اغماض جامعه، مجدداً جرم جدیدی مرتکب شود یا در لحظات مختلف جرائم گوناگونی را انجام دهد توجیه بزهکاری در این شرایط دشوارتر است و لذا جامعه به دلیل احساس خطر، شدت عمل بیشتری نسبت به مجرم معمول می‌دارد. تعدد جرم از علل تشدیدکننده مجازات‌ها هست زیرا دلالت بر حالت خطرناک بزهکار و آمادگی او برای ارتکاب جرائم دیگر دارند.

بنابراین عدالت کیفری اقتضاء دارد حال که افراد مجرم و قانون‌گریز با بهره‌مندی از نظم نهاده‌شده در ساختارهای جامعه مدنی را بر هم می‌زنند، الزاماً می‌بایست با یک واکنش اجتماعی سازمان‌یافته با این دسته از افراد برخورد شود. چه این که در گستره تحولات عدالت کیفری اعمال مجازات با تمامی پویایی‌ها و پایایی‌هایش هم چنان مهم‌ترین سلاح در زرادخانه حقوق کیفری محسوب است. با این حال پرسش این است که مجرم را تا چه اندازه می‌توان مجازات نمود؟ لذا تعدد جرم در این تحقیق بررسی می‌شود و به بحث و بررسی تعدد جرم در انواع جرائم پرداخته می‌شود.

پژوهش حاضر، مسئله تعدد جرم را در حقوق کیفری ماهوی مورد بحث و تجزیه و تحلیل قرار داده است. همچنین در کنار مباحث نظری برخی آراء و نظرات قضایی کشور بیان گردیده که باعث شده اثر حاضر جنبه علمی و تا حدودی کاربردی به خود بگیرد که این امر از مزایای پژوهش می‌باشد.

۱. مفاهیم

تأسیس تعدد جرم یکی از نهادهای حقوق جزا است که علاوه بر صبغه فقهی و جرم‌شناختی در دوره‌های مختلف تقنین مورد توجه قانون‌گذار قرار گرفته است. پس از انقلاب، قانون‌گذار با تسری مقررات موجود در حدود به تعزیرات اقدام به تأسیس شکل جدیدی از این علت مشدده عام نمود که با توجه به وجود تفاوت‌های ماهیتی بین حدود و تعزیرات این الگوبرداری مورد انتقاد قرار گرفت.

فهم کامل مسائل بسته به تبیین معانی واژه‌های کاربردی آن دارد، بنابراین می‌بایست مفاهیم واژه‌های کلیدی به خوبی روشن شوند تا راه درک دقیق موضوع هموار شود. در ادامه و در جهت تکمیل این فرایند می‌باید مرزبندی عنوان تحقیق با عناوین مشابه مشخص گردد تا بحث دارای چارچوب و ساختاری منسجم شده و در نهایت ختم به جامع‌ومانع بودن تحقیق گردد، امری که در ذیل بدان پرداخته می‌شود.

۱-۱. مفهوم تعدد

قاضی در مواردی مکلف و در مواردی دیگر مختار به صدور حکم به مجازات بیشتر از حداکثر قانونی آن مطابق با نص قانون می‌باشد. ارتکاب جرائم گوناگون از سوی مرتکب به‌طوری که هیچ‌یک به صدور حکم محکومیت قطعی و یا اجرای مجازات منتهی نگردیده باشد را تعدد جرم می‌گویند.^۱

تأسیس تعدد جرم یکی از نهادهای نظام تعیین مجازات در مکاتب حقوق کیفری است. سیاست جنایی غالب در مواجهه با وضعیت تعدد جرم، مبتنی بر تشدید مجازات اصلی است. اصل انطباق قوانین بر اساس موازین اسلامی - که مورد تصریح قانون اساسی است - مقتضی نقش

^۱ عباسی کلیمانی، عاطفه و عاطفه اکبری، خودآموز حقوق جزای عمومی، انتشارات مجد، تهران، ۱۳۹۴، ص ۱۲۴.

فعال فقه در ساختاربندی نهادهای حقوقی موردنیاز می‌باشد؛ ضرورتی که باوجود گذشت سه دهه از استقرار حکومت اسلامی موردتوجه لازم واقع نشده است. چشم‌انداز، تصویری مطلوب و قابل‌دستیابی است که بر اساس مبانی موردپذیرش ترسیم می‌گردد.

۱-۱-۱. در علم لغت

در لغت به معانی بیشمار شدن، زیادشدن عدد، بسیار گشتن، افزونی و فراوانی آمده است.^۲ و همچنین در معانی؛ تعدد، [تَعَدُّدًا] (ع مص) زیادت آمدن در عدد. (تاج المصادر بیهقی) (از اقرب الموارد) زیاده از هزار بودن. (از منتهی الارب) (ناظم الاطباء). هم یتعددون علی الف؛ ای یزیدون علی ذلک فی العدد. (منتهی الارب) (ناظم الاطباء) (از اقرب الموارد ||). (ا) در فارسی امروزین افزون از یک. عدد بسیار؛ و متعدد و فراوانی و بسیاری. (از ناظم الاطباء). کثرت. بسیاری. چندتائی.^۳

۱-۱-۲. در اصطلاح

در حقوق عرفی جرم و مجازات هر دو اموری اعتباری هستند و ساخته دست قانون‌گذار. تشدید مجازات نیز به‌عنوان یکی از فروع این نظام تابع اصل قانونی بودن است. بنابراین در حقوق عرفی هم تأسیس مجازات و هم تعیین موجبات تشدید آن، از حقوق قوه قانون‌گذاری است و حق نهاد دادرسی منصرف به کشف خصوصیات عمل ارتكابی و انطباق آن با قانون است. عوامل تشدید مجازات برخی عام و برخی خاص هستند؛ موجبات قانونی خاص تشدید مجازات ناظر به یک جرم خاص بوده که مورد تصریح قانون‌گذار واقع شده است.^۴ همچنین در تعریف دیگر تعدد جرم این‌گونه تعریف شده است: عبارت است از ارتكاب جرائم متعدد قبل از صدور حکم محکومیت قطعی است که در حقوق کیفری ایران به‌عنوان یک علت عام تشدیدکننده مجازات محسوب می‌گردد. کیفیات مشدده به اوصاف و جهاتی گفته می‌شود که از سوی قانون‌گذار تعیین شده و دادگاه با احراز وجود جهات موصوف، نسبت به تشدید مجازات اقدام می‌نماید.^۵

۱-۲-۲. مفهوم تشدید مجازات

گاهی اوقات، رفتار مجرمانه‌ای که صورت می‌گیرد توأم با خطرات بیشتری برای جامعه بوده و بالمآل تنفر و انزجار بیشتری را برای افراد جامعه به وجود می‌آورد. در این حالت، قانون‌گذار مجازات‌های سنگین‌تری برای این قبیل افراد منظور می‌نماید. علاوه بر این، ممکن است فردی باوجود آنکه مجازات جرم ارتكابی اولیه را تحمل کرده، متنبه نشده و مجدداً اقدام به تکرار جرم نماید و یا این که به‌دفعات مرتکب جرمی شود. در این مورد نیز مقنن برای مرتکب جرم، به علت تکرار و یا تعدد جرم، مسؤولیت کیفری بیشتری را قائل شده و مجازات‌های بیشتری را پیش‌بینی می‌کند.^۶

تشدید مجازات یا کیفیات مشدده، کیفیاتی هستند که سبب می‌شوند مجازات از حداکثر خود فراتر رفته. همان‌طور که خوانند گرامی عنایت دارند مجازات‌ها عمدتاً دارای یک حداقل و یک حداکثر می‌باشند که قاضی در تعیین مجازات در این بین اختیار تام دارد اما بهتر آن است که قاضی با عنایت به سابقه متهم، شرایط ارتكاب جرم، وضعیت مرتکب و پیش‌بینی آثار احتمالی مجازات بر نامبرده در این میان اخذ تصمیم نماید که اصطلاحاً به این وضعیت فردی کردن مجازات‌ها می‌گویند^۷ و از آنجایی که حداقل و حداکثر مجازات مشخص شده، فردی کردن لطمه‌ای به اصل قانونی بودن جرائم و مجازات‌ها نمی‌زند.

۱-۲-۱. در علم لغت

^۲. معین، محمد، فرهنگ فارسی، دوره دوجلدی، جلد اول، کتاب راه نو، تهران، ۱۳۸۵، ص ۴۶۳.

^۳. دهخدا، علی‌اکبر، رشد، تهران، ۱۳۹۰.

^۴. ذاکر حسین، محمدهادی، چشم‌انداز تعدد جرم از افق مبانی فقهی، ماهنامه شماره ۷۳، سال سیزدهم، ۱۳۸۸، ص ۲۵.

^۵. محمدی، روح اله و داریوش بابایی، مروری بر تعدد مادی و معنوی جرم بارویکرد به قانون مجازات ۱۳۹۲، مجله مطالعات علوم سیاسی، حقوق و فقه دوره سه، شماره ۱/۴، ۱۳۹۶، ص ۷۵.

^۶. شامیاتی، هوشنگ، حقوق جزای عمومی (۳)، انتشارات مجد، تهران، ۱۳۹۶، ص ۲۲۳.

^۷. منظور از فردی کردن مجازات آن است که قاضی در میان حداقل و حداکثر مجازات تعیین‌شده توسط قانون‌گذار و یا با اعمال کیفیات مخففه مجازات را به‌گونه‌ای تعیین نماید که مناسب‌تر به حال مرتکب بوده و بیشترین اثربخشی فردی و اجتماعی را داشته باشد.

در علم لغت تشدید در معنای سخت گرفتن، سخت کردن، استوار کردن، تکرار کردن یک حرف، شده دادن به حرف، (امص). سخت گیری، (ا)، علامت (ّ) که بر بالای حرفی گذارند و آن نشانه تکرار حرف است؛ ج تشدیدات، آمده است.^۸

۱-۲-۲. در اصطلاح حقوقی - فقهی

کیفیات در اصطلاح به معنی چگونگی و اوضاع و احوال آمده است.^۹ همچنین اصطلاح کیفیات مشدده در اغلب قوانین جزایی کشورهای جهان وجود دارد ولی برخی از کشورها در قوانین کیفری مربوطه، اصطلاح «خطرناکی بزهکار» یا «خطر اجتماعی بزه» یا کیفیات «تشدیدکننده درجه بزهکاری» را به کار برده‌اند. البته نباید انکار کرد که اصطلاح عام و کلی «کیفیات مشدده» نمی‌تواند آن‌طور که باید و شاید مقصود را برساند و اگر بخواهیم از بحث لغوی صرف‌نظر کنیم باید گفت که منظور از کیفیات مشدده، اعمال و حالاتی است که بر حسب مقررات قانون جزای هر کشور در تشدید مجازات بزه ارتكابی مؤثر می‌باشد. جهت روشن شدن موضوع می‌توان کیفیات مشدده را از چند نقطه نظر طبقه‌بندی کرد.^{۱۰}

کیفیات مشدده گاهی عام و گاهی خاص هستند. کیفیت مشدده عام کیفیتی است که فرد به دلیل وجود سابقه مجرمانه، مجازاتش تشدید می‌شود و کیفیت مشدده خاص کیفیتی است که به دلیل وجود ویژگی خاصی در واقعه مجرمانه نظیر موضوع، وسیله، شخصیت مرتکب یا شخصیت بزه دیده و غیره از حداکثر فراتر می‌رویم. تشدید مجازات مرتکب همانند تخفیف آن به دلیل و در راستای فردی کردن مجازات‌ها در حقوق کنونی انجام می‌گیرد بدین معنا که مرتکب با ارتکاب جرم مجدد، درواقع حالت خطرناک خویش را بروز داده لذا شایسته است در مقابل کسی که اتفاقاً و در اثر حالات روانی نامناسب و نامتعادل مرتکب جرم شده و یا برای بار نخست مرتکب جرم می‌گردد و مستحق تخفیف است، در حالت تکرار جرم که حقیقتاً تمایل فرد به تهدید اجتماعی است که در آن زندگی می‌کند، عمل وی با عکس‌العمل شدیدتری از سوی دولت به‌عنوان نماینده جامعه پاسخ داده شود.^{۱۱}

۲. تعدد در انواع جرائم در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲

در این مبحث انواع تعدد در جرائم موجب حد و تعزیر را در قالب دو گفتار از دیدگاه قوانین موضوعه و رویه مورد بحث و ارزیابی حقوقی قرار می‌دهیم:

۱-۲. تعدد در جرائم موجب حد

قانون‌گذار در ماده ۱۳۲ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ بیان داشته است که:

در جرائم موجب حد، تعدد جرم، موجب تعدد مجازات است مگر در مواردی که جرائم ارتكابی و نیز مجازات آن‌ها یکسان باشد.

تبصره ۱: چنانچه مرتکب به اعدام و حبس یا اعدام و تبعید محکوم گردد، تنها اعدام اجراء می‌شود.

تبصره ۲: چنانچه دو یا چند جرم حدی در راستای هم و در یک واقعه باشند، فقط مجازات اشد اجراء می‌شود؛ مانند تفخیز در هنگام لواط که تنها مجازات لواط اجراء می‌شود.

تبصره ۳- اگر مرد و زنی چند بار با یکدیگر مرتکب زنا شوند، چنانچه مجازات اعدام و جلد یا رجم و جلد ثابت باشد، تنها اعدام یا رجم حسب مورد اجراء می‌شود.

تبصره ۴: چنانچه قذف، نسبت به دو یا چند نفر باشد، دو یا چند مجازات اجراء می‌گردد.

^۸. معین، محمد، پیشین، ص ۴۵۶.

^۹. جعفری لنگرودی، محمدجعفر، ترمینولوژی حقوق، انتشارات گنج دانش، تهران، ۱۳۹۶، ص ۵۸۰.

^{۱۰}. شامبیاتی، هوشنگ، حقوق جزای عمومی، جلد سوم، انتشارات مجد، ۱۳۹۳، ص ۱۹۲.

^{۱۱}. میلانی، علیرضا، حقوق جزای عمومی (۳)، نشر میزان، تهران، ۱۳۹۵، ص ۲۸.

ماده ۱۳۲، بیانگر قاعده‌ای فقهی است که می‌گوید: «تعدد اسباب موجب تعدد مسببات است.» به موجب این قاعده، هر علت و سببی نیاز به معلول جداگانه دارد و جرم، علت مجازات است پس هر جرمی مستوجب مجازات جداگانه است.^{۱۲}

در حدود بر طبق قاعده کلی تعدد مادی جرائم مستوجب حد، اقدام به جمع مجازات‌ها می‌شود اما ممکن است گاهی در عمل میان مجازات‌ها تراحم پیش آید و جمع آن‌ها ممکن نباشد، این موارد در تبصره ماده ۱۳۲ و ماده ۱۳۲، از قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، مورد توجه قرار گرفته است. به طور خلاصه باید گفت صور زیر در حالت تعدد جرائم مستوجب حد امکان پذیر است:^{۱۳}

۱-۱-۲. تعدد در حدود از نوع مختلف

گاهی تعدد جرائم مستوجب حد مختلف بوده و در راستای یکدیگر نیستند و مقدمه و لازمه ارتکاب یکدیگر تلقی نمی‌شوند. در این حالت جداگانه حدود تعیین شده و با یکدیگر جمع می‌شوند مثلاً یک فقره شرب خمر و یک فقره زنا و یک فقره سرقت مستوجب حد بوده که برای هریک حدی جداگانه تعیین شده و هر سه حد اجرا می‌شود.^{۱۴}

تبصره ۲ ماده ۱۳۲ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، ارتکاب چند جرم را که بعضی مقدمه بعض دیگر می‌باشند (جرائم حدی مرتبط)، تمامی آن‌ها را جرم واحد دانسته و مقرر می‌دارد: «چنانچه دو یا چند جرم حدی در راستای هم و در یک واقعه باشند، فقط مجازات اشد اجرا می‌شود؛ مانند تفخیز در هنگام لواط که تنها مجازات لواط اجرا می‌شود».^{۱۵}

در تعدد مادی مختلف در حدود، اصل بر تعدد و جمع کیفر است. در واقع م ۱۳۲ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، متضمن دو قاعده و اصل است. مطابق قسمت اول، ارتکاب جرائم مختلف مستوجب حد، موجب جمع کیفر می‌شود و مطابق قسمت بعدی ماده مزبور ارتکاب جرائم مشابه حدی (تعدد مادی مشابه) موجب یک کیفر می‌شود؛ اما در تبصره ۲ م ۱۳۲، استثنایی بر قاعده جمع کیفر در ارتکاب جرائم متعدد مختلف حدی وارد شده است و آن مربوط به زمانی است که فرد، مرتکب جرائم حدی متعدد و از نوع مختلف می‌شود اما آن جرائم مختلف در راستای هم و یک واقعه باشد. همان طوری که خود قانون از تفخیز هنگام لواط سخن گفته است که در آن حالت فرد فقط به مجازات حد لواط محکوم می‌شود. همچنین چنانچه فرد، مرتکب چند جرم حدی شود که مجازات یکی اعدام و مجازات دیگری حبس یا تبعید باشد به موجب تبصره ۱ م ۱۳۲، فرد فقط به مجازات اعدام محکوم می‌شود و در اینجا نیز علیرغم آنکه فرد مرتکب جرائم حدی متفاوت شده است، جمع کیفر اعمال نمی‌شود. یا اگر شخصی تشکیل السلاحی کند که به بغی منجر شود، یکی از موارد مجازات محاربه اعدام است اما مجازات بغی که قیام علیه حکومت است قطعاً اعدام است و رفتار این فرد هم محاربه است و هم قیام علیه حکومت اسلامی (بغی) است، بنابراین مجازات اشد که بغی است اعمال می‌شود (تبصره ۲ م ۱۳۲)، چرا که آن سلاح کشیدن در راستای قیام مسلحانه علیه نظام و حکومت اسلامی است.^{۱۶}

هرگاه کسی مرتکب جرائم متعدد حدی شود، در صورتی که آن جرائم حدی از یک نوع باشد و مجازات آن‌ها نیز یکسان باشد، مرتکب فقط به یک مجازات محکوم می‌شود؛ اما اگر آن جرائم حدی متعدد از انواع متفاوت باشد، موجب جمع کیفر می‌شود و چنانچه جرائم متعدد، برخی مستوجب حد و برخی مستوجب قصاص باشد، در تعدد حد و قصاص اصل بر جمع کیفر است و در این حالت ابتدا قصاص اجرا می‌شود مگر آنکه اجرای قصاص زمینه اجرای حد را از بین ببرد که در آن صورت ابتدا حد اجرا می‌شود. برای مثال شخصی مرتکب زنا به عنف شده است و سپس مرتکب قتل هم شده است فرقی ندارد مقتول زانیه باشد یا خیر، ابتدا حد و سپس قصاص اجرا می‌شود. در اینجا چون اجرای قصاص اجرای مجازات حدی را از بین می‌برد، لذا اجرای قصاص تقدم ندارد؛ چراکه اگر قصاص اجرا شود سنگینی اجرای حد از بین می‌رود؛ بنابراین ابتدا حد و سپس قصاص اجرا می‌شود. در اجرای مجازات نباید اجرای هریک، موجب از بین رفتن کیفر دیگر گردد؛ اما

^{۱۲} زراعت، عباس، شرح مختصر قانون مجازات اسلامی، جلد اول، انتشارات ققنوس، ۱۳۹۲، ص ۲۲۹.

^۲ میلانی، علیرضا، حقوق جزای عمومی (۳)، نشر میزان، تهران، ۱۳۹۵، ص ۳۲.

^{۱۴} همان، ص ۳۳.

^{۱۵} آقایی جنت مکان، حسین، حقوق جزای عمومی، جلد دوم، نشر جنگل ۱۳۹۲، صص ۲۹۴-۲۹۵.

^{۱۶} رنجبر، حسین و مهران حجازی، جستارهایی در حقوق جزای عمومی، انتشارات مجد، ۱۳۹۵، صص ۱۲۵.

اگر شخصی مرتکب قتل و زنا به عنف شود و اولیای دم مقتول رضایت بدهند، آنگاه فقط نوبت به اجرای حد می‌رسد. در دیات اصل بر عدم تداخل کیفرها است (جمع کیفر) چه رفتار، واحد و چه متعدد (مختلف) باشد.^{۱۷}

۲-۱-۲. تعدد در حدود از نوع واحد

تعدد مادی مشابه در حدود مربوط به حالتی است که شخص کراً یک جرم حدی را انجام می‌دهد. به فرض شخصی ۱۰ بار مرتکب جرم حدی شرب خمر می‌شود. تعدد مادی مشابه در حدود موجب تعدد کیفر نیست؛ یعنی یک کیفر و یک حد اجرا می‌شود لذا در این مثال مجازات فرد ۸۰ ضربه شلاق است اما یک استثناء به آن وارد است و آن مربوط به جرم قذف است که خواه رفتار فرد مشمول تعدد مادی مشابه و یا مختلف باشد یا تعدد معنوی باشد، موجب تعدد کیفر است. برای مثال اگر شخصی به جماعتی بگوید «زناکارها» خواهد منفرداً شکایت کنند، خواه مجتمعاً شکایت کنند، رفتار مرتکب درواقع یک فعل است و نتایج متعدد برای آن وجود دارد، اما در قذف مجازات حدی جمع می‌شود، پس در قذف چه رفتار مرتکب، تعدد مادی محسوب شود و چه تعدد معنوی باشد، برای هر یک حدی مجازات می‌شود. اگر شخصی با یک لفظ به یک جمعیت ده نفره یا با ۱۰ لفظ به آن جمعیت بگوید زناکارها فرقی ندارد و در هر حال به هشتصد ضربه شلاق محکوم می‌شود و شاکیان چه مجتمعاً و چه منفرداً شکایت کنند فرقی نیست. لذا اگر شخصی به یک جمع ۱۰ نفره بگوید زناکارها (تعدد معنوی) مجازات آن ۸۰۰ ضربه شلاق یعنی ۱۰ حد قذف می‌باشد، همچنین اگر به تک‌تک آنها نیز بگوید زناکارها (تعدد مادی مشابه) مجازات او ۸۰۰ ضربه شلاق است و یا به برخی بگوید زناکارها و به برخی بگوید لواط کارها (تعدد مادی از نوع رفتارهای مختلف) باز هم مجازات وی جمع کیفر و ۸۰۰ ضربه شلاق می‌باشد، خواه آن‌ها مجتمعاً و یا منفرداً شکایت کنند. البته باید توجه داشت که مفهوم مخالف قسمت آخر ماده ۱۳۲ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، این است که در مواقعی که جرائم ارتكابی حدی از یک نوع بوده ولی مجازات آن‌ها با هم برابر نباشند نیز کیفرهای حدی جمع می‌شود. مثل اینکه شخصی یک‌بار درحالی که محصن است با «الف» زنا کند و بار دیگر زمانی که غیرمحصن است با «الف» زنا کند، در اینجا هر دو جرم حدی یکی است (مشابه) اما کیفر مشابه نیست. کیفر یکی رجم و دیگری جلد است. این حالت مصداق تعدد مادی مشابهی است که در آن کیفرها یکسان نیست لذا کیفرها در این حالت با هم جمع می‌شوند، اگرچه رفتار فرد مصادیق تعدد مادی مشابه است. نظر قانون‌گذار در ماده ۱۳۲، در حدود، در حالت تعدد مادی مشابه در صورت وجود این دو شرط، عدم جمع کیفر است.^{۱۸}

قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، در تعدد برخی از جرائم موجب حدود و قصاص و دیه قائل به تداخل مجازات شده است به‌طوری‌که بر اساس تبصره ۲ و ۳ ماده ۱۳۲ قانون مجازات اسلامی، چنانچه دو یا چند جرم حدی در راستای هم و در یک واقعه باشند فقط مجازات اشد اجرا می‌شود و نیز اگر مرد و زنی چند بار با یکدیگر مرتکب زنا شوند چنانچه مجازات اعدام و جلد یا رجم و جلد ثابت باشد، تنها اعدام یا رجم حسب مورد اجرا می‌شود.^{۱۹}

به عبارتی در جرائم حدی مشابه یعنی زمانی که جرائم ارتكابی از نوع و مجازات یکسان باشد، اصل بر تداخل است؛ به این معنا که تنها یک مجازات به اجرا درخواهد آمد. قانون‌گذار در ماده ۱۳۲ مقرر می‌دارد: «در جرائم موجب حد تعدد جرم موجب تعدد مجازات است مگر در مواردی که جرائم ارتكابی و نیز مجازات آن‌ها یکسان باشد. در حقیقت قانون‌گذار در ذیل ماده به قرینه صدر ماده بیان داشته است؛ مگر در مواردی که جرائم ارتكابی و نیز مجازات آن‌ها یکسان باشد که در این صورت تعدد جرائم، موجب تعدد مجازات نمی‌شود.^{۲۰}

۲-۲. تعدد در جرائم موجب تعزیر

تعدد جرم یکی از جهات تشدید مجازات است. به نظر برخی از حقوقدانان هرگاه شخصی به دفعات متعدد مرتکب جرم گردد باید به مناسبت هر یک از آن‌ها جداگانه مجازات شود برعکس عده‌ای دیگر معتقدند که تعدد جرم مستلزم تعدد مجازات نیستند زیرا که جامعه

^{۱۷}. همان، ص ۱۲۷.

^{۱۸}. رنجبر، حسین و مهران حجازی، پیشین، صص ۱۲۳-۱۲۵.

^{۱۹}. قدرتی، فاطمه و محسن حبیبی منش، بازشناسی مفهوم «تعدد جرم» از «جرم متعدد» بانظریه قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، نخستین همایش ملی واژه پژوهی در علوم اسلامی، یاسوج، دانشگاه یاسوج، ۱۳۹۵، ص ۹.

^{۲۰}. ساداتی، محمد مهدی و دیگران، جرم انگاری و کیفرگذاری تعدد حدود در فقه امامیه و قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، نشریه علمی - پژوهشی فقه و حقوق اسلامی، سال هشتم، شماره چهاردهم، ۱۳۹۶، ص ۷۲.

می‌باید بلافاصله پس از وقوع جرم مرتکب را مجازات کند تا برای ارتکاب جرائم مجدد فرصت پیدا نکند و چون جامعه در انجام این وظیفه قصور کرده است حق ندارد هنگامی که مجرم به علت ارتکاب جرم یا جرائم مجدد تحت تعقیب است، علی‌حده از آن به جهت جرم اول نیز وی را مجازات نماید. بر اساس ماده ۲۹۲ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، هرگاه در جرائم تعزیری رفتار واحد دارای عناوین مجرمانه متعدد باشد، مرتکب صرفاً به یک مجازات و آن هم مجازات جرم اشد محکوم می‌شود.^{۲۱}

جرائم متعدد تعزیری از جهت کیفیت رفتار ارتكابی و نه دفعات ارتكاب رفتار مجرمانه، ممکن است با واکنش کیفری خاصی مواجه شود که ارتباطی با دفعات ارتكاب ندارد. به موجب تبصره ۲ ماده ۱۳۴ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲: «در صورتی که مجموع جرائم ارتكابی در قانون عنوان مجرمانه خاصی داشته باشد، مقررات تعدد جرم اعمال نمی‌شود و مرتکب به مجازات مقرر در قانون محکوم می‌شود» به عنوان مثال ارتكاب سرقت از طریق تهدید با اسلحه غیرمجاز که هریک از عناوین در صورت ارتكاب به صورت مستقل، مجازات جداگانه‌ای در پی خواهد داشت (سرقت، تهدید، حمل اسلحه غیرمجاز) ولی چنانچه همه آن‌ها با یکدیگر ارتكاب یافته باشد، فقط تحت عنوان سرقت مسلحانه قابل مجازات است. از سوی دیگر، تبصره ۱ ماده ۱۳۴، مقرر می‌دارد: «در صورتی که از رفتار مجرمانه واحد، نتایج مجرمانه متعدد حاصل شود، طبق مقررات فوق عمل می‌شود».^{۲۲}

۲-۱-۲. تعدد اعتباری (معنوی) در جرائم تعزیری

ماده‌ی ۱۳۱ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، مقرر داشته است: «در جرائم موجب تعزیر هرگاه رفتار واحد دارای عناوین مجرمانه متعدد باشد مرتکب به مجازات اشد محکوم می‌شود».

قانون‌گذار در این ماده، ضمن جایگزین نمودن عبارت «رفتار واحد» به جای «فعل واحد» متن ماده‌ی ۴۶ قانون مجازات اسلامی سابق را تکرار نموده است. در این ماده نیز فقط حالت نخست (رفتار مجرمانه دارای اوصاف کیفری متعدد) مورد پذیرش قرار گرفت و در واقع با یک رفتار مجرمانه، چندین ماده از قانون جزا نقض می‌شود. حکم «رفتار مجرمانه‌ی واحد دارای نتایج متعدد» در تبصره‌ی ماده‌ی ۱۳۴ و حکم «جرائم ارتكابی دارای عنوان مجرمانه‌ی خاص» نیز در تبصره‌ی ۲ همین ماده مقرر گردیده است.

وحدت رفتار با تعدد عناوین کیفری، بدین معنی است که رفتار مجرمانه واجد عنوان جرائم متعدد قرار گیرد و با ارتكاب یک رفتار، موادی از قانون کیفری نقض شود؛ مانند آن که شخصی با استفاده از سند مجعول، مرتکب کلاهبرداری شود و اموال دیگری را تصاحب کند.

در مواردی که فعل واحد عناوین متعدد جزایی داشته باشد، تعدد معنوی یا اعتباری تحقق یافته است. در این خصوص در واقع مرتکب با یک رفتار نصوص متعدد جزایی را نقض کرده است. نظام کیفر در این صورت از بحث تعدد مادی پیچیده‌تر است در این مورد نیز مانند تعدد مادی نظریات مختلفی وجود دارد.^{۲۳}

تعدد معنوی که یکی از عوامل تشدید مجازات است بدین معناست که یک رفتار مشمول چند عنوان مجرمانه و ماده قانونی باشد. در بسیاری موارد دیده می‌شود که دادگاه‌ها تعدد معنوی را با مواردی همچون تخصیص، تقیید و جرائم مرتبط اشتباه می‌گیرند. تفاوت اساسی تعدد معنوی با موارد مشابه، آن است که در تعدد معنوی، هر دو عنوان به اعتبار خود باقی هستند اما در سایر موارد، یک عنوان، عنوان دیگر را بی‌اعتبار می‌سازد. ماده ۱۳۱ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، در مقام بیان تعدد اعتباری یا معنوی جرم است. تشخیص و تفکیک جرمی که دارای عناوین متعدد است با جرمی که متعدد می‌باشد گاهی با مشکل روبروست مخصوصاً در مواردی که یک جرم، دو اثر برجا می‌گذارد مانند ترک نفقه هم‌زمان زوجه و فرزند (رأی وحدت رویه‌اش ۳۴-۶۰/۸/۳۰ آن را تعدد اعتباری می‌داند).

۲-۲-۲. تعدد مادی در جرائم تعزیری

^{۲۱} علی‌نژاد، نجمه و علی طالع زاری، بررسی کیفیات مشدده مجازات در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، اولین کنفرانس بین‌المللی علوم اجتماعی، تربیتی علوم انسانی و روانشناسی، ۱۳۹۶، ص ۸.

^{۲۲} فروغی، فضل‌الله و رضا رحیمیان، ارزیابی تعدد مادی جرائم در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، مجله مطالعات حقوقی دانشگاه شیراز، دوره هفتم، شماره چهارم، ۱۳۹۴، صص ۱۸۰.

^{۲۳} الهام، غلام حسین و محسن برهانی، درآمدی بر حقوق جزای عمومی، واکنش در برابر جرم، جلد دوم، نشر میزان، تهران، ۱۳۹۶، ص ۲۳۸.

در تعدد مادی، عنصر مادی و رفتار ارتكابی مرتکب متعدد است. به بیانی دیگر فرد، مرتکب چند رفتار مجرمانه و چند عنصر مادی می‌شود اما در تعدد معنوی یا اعتباری، رفتار و عنصر مادی مرتکب واحد است اما عناوین مجرمانه مشمول آن رفتار متعدد است. درجایی که شخصی مرتکب رفتارهای مختلفی شده است که هر کدام جرم تعزیری محسوب می‌شود، موضوع مشمول ماده ۱۳۴ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ قرار خواهد گرفت. برخلاف قانون مجازات اسلامی ۱۳۷۰ که در خصوص تعدد مادی میان جرائم مشابه و غیرمشابه تمایزی برقرار کرده بود و در مورد نخست تعدد را موجب تشدید و در مورد دوم تعدد را موجب جمع مجازات‌ها می‌دانست، در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ با بازگشت به مقررات قانون ۱۳۵۲، این تمایز حذف و تعداد جرائم ملاک نحوه تعیین مجازات‌ها در نظر گرفته شده است.^{۲۴} بدین نحو که: در جرائم موجب تعزیر هرگاه جرائم ارتكابی بیش از سه جرم نباشد دادگاه برای هر یک از آن جرائم حداکثر مجازات مقرر را حکم می‌کند و هرگاه جرائم ارتكابی بیش از سه جرم باشد، مجازات هر یک را بیش از حداکثر مجازات مقرر قانونی مشروط به اینکه از حداکثر به اضافه نصف آن تجاوز نکند، تعیین می‌نماید. در هر یک از موارد فوق فقط مجازات اشد قابل اجراء است و اگر مجازات اشد به یکی از علل قانونی تقلیل یابد یا تبدیل یا غیرقابل اجراء شود، مجازات اشد بعدی اجراء می‌گردد. در هر مورد که مجازات فاقد حداقل و حداکثر باشد، اگر جرائم ارتكابی بیش از سه جرم نباشد تا یک چهارم و اگر جرائم ارتكابی بیش از سه جرم باشد تا نصف مجازات مقرر قانونی به اصل آن اضافه می‌گردد.^{۲۵}

۲-۲-۱. تعدد مادی در جرائم دارای مجازات حداقل و حداکثر

بر اساس تبصره ۳ ماده ۱۳۴ قانون مجازات اسلامی «در تعدد جرم در صورت وجود تخفیف، دادگاه می‌تواند مجازات مرتکب را تا میانگین حداقل و حداکثر و چنانچه مجازات فاقد حداقل و حداکثر باشد تا نصف آن تقلیل دهد» به طوری که ملاحظه می‌شود، در تعدد جرم در صورت وجود جهات تخفیف مجازات، دادگاه می‌تواند مجازات مرتکب را در صورتی که دارای حداقل و حداکثر باشد به این صورت تخفیف دهد:

هرگاه مجازات مقرر در قانون دارای حداقل و حداکثر باشد. دادگاه می‌تواند مجازات مرتکب متعدد جرم را تا میانگین حداقل و حداکثر مجازات تخفیف دهد.^{۲۶}

برابر مقررات جزایی ایران، دادگاه می‌تواند در تعدد جرم نیز از کیفیات مخففه استفاده کند به عبارت دیگر، بین جهات مخففه و مشدده جمع نماید (قاعده جمع بین کیفیات مخففه و مشدده). تبصره ۲ ماده ۲۲ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، نیز با تجویز اعمال کیفیات مخففه در تعدد جرم مقرر می‌داشت: «در مورد تعدد جرم نیز دادگاه می‌تواند جهات مخففه را رعایت کند» حقوق دانان در مورد جمع بین کیفیات مخففه و مشدده اختلاف نظر دارند. برخی ارتکاب جرائم متعدد را حتماً دلیل حالت خطرناک مجرم به ویژه در جرائم کوچک نمی‌دانند. لذا عقیده به اعمال کیفیات مخففه و مشدده باهم دارند. در مقابل، مخالفان عقیده دارند در صورتی که اجازه اعمال کیفیات مخففه را در حالت تعدد جرم بدهیم دیگر تعدد جرم بی معنی خواهد بود؛ زیرا می‌تواند به بنیادهای حقوق کیفری لطمه وارد کند. در نتیجه جز در موارد مصرح در قانون آن را توصیه نمی‌کنند. دسته سوم، عقیده دارند با ضابطه‌مند نمودن اختیار قاضی در جمع بین کیفیات مخففه و مشدده اعطای تخفیف مجازات در این صورت ضرورت دارد که عقیده درستی به نظر می‌رسد. تبصره ۳ ماده ۱۳۴ قانون جدید با ضابطه‌مند نمودن اختیارات قاضی در جمع بین کیفیات مخففه و مشدده روش بهتری را در پیش گرفته است به موجب تبصره مزبور: «در تعدد جرم در صورت وجود جهات تخفیف، دادگاه می‌تواند مجازات مرتکب را تا میانگین حداقل و حداکثر و چنانچه مجازات فاقد حداقل و حداکثر باشد تا نصف آن تقلیل دهد».^{۲۷} به عبارت دیگر جهت تجزیه و تحلیل حقوقی این بند نگارنده توضیحات مفصل تری را بیان می‌دارد: اگر شخصی مرتکب چند جرم تعزیری درجه ۱ تا ۶ بشود که آن جرائم دارای حداقل و حداکثر مجازات قانونی می‌باشد، در آن صورت آن جرائم ارتكابی یا تا ۳ جرم تعزیری است یا بیش از ۳ جرم تعزیری است.

۲-۲-۲. تعدد مادی در جرائم فاقد مجازات حداقل و حداکثر

^{۲۴}. بهره مند، حمید، چالش های مقررات تعدد جرم در جرایم سایبری، مجله حقوقی دادگستری، شماره صدم، ۱۳۹۵، ص ۵۷-۵۸.

^{۲۵}. منصور، جهانگیر، به روز رسانی حسین زارعی، قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، نشر دیدار، تهران، ۱۳۹۷، ماده ۱۳۴، ص ۷۴.

^{۲۶}. ولیدی، محمد صالح، شرح بایسته های قانون مجازات اسلامی، انتشارات جنگل، تهران، ۱۳۹۲-۱۳۹۳، ص ۲۰۵.

^{۲۷}. آقایی جنت مکان، حسین، پیشین، ص ۲۹۲.

اصولاً تکرار و تعدد جرم همیشه موجب تشدید مجازات بوده و می‌باشد، چه مقنن فرض نموده که کسی که بارها مرتکب جرم گردیده اعم از اینکه بعضی از آن‌ها منجر به صدور حکم قطعی شده باشد یا خیر به مراتب برای جامعه خطرناک‌تر از مجرمی است که فقط یک‌بار دست به عمل زده است. به همین علت هم از دوران بسیار قدیم تابه‌حال برای این‌چنین مجرمینی مقررات خاصی در نظر گرفته بوده است. در سیستم کیفری ما نیز وضع به همین منوال است. قانون‌گذار ما چه در قوانین سابق و چه در قانون مجازات عمومی اصلاح اخیرالتصویب روش خاصی را برای کسانی که بارها مرتکب جرم شده‌اند پیش‌بینی نموده است.

ماده ۱۳۴، قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ که متناظر ماده ۴۷ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰، است مقرر می‌داشت: «در مورد تعدد جرم هرگاه جرائم ارتكابی مختلف باشد برای هر یک قانون سابق است که مقرر می‌داشت از جرائم مجازات جداگانه‌ای تعیین شود و اگر مختلف نباشد فقط یک مجازات تعیین می‌گردد و در این قسمت تعدد جرم می‌تواند از علل مشدده کیفر باشد و اگر مجموع جرائم ارتكابی در قانون عنوان جرم خاصی داشته باشد مرتکب به مجازات مقرر در قانون محکوم می‌گردد»؛ اما قانون‌گذار ۱۳۹۲، در تعیین مجازات در تعدد مادی، به جز تعزیرات درجه‌های هفت و هشت که در آن‌ها مجازات‌ها باهم و با سایر مجازات‌های تعزیری جمع می‌شود، شیوه‌های زیر را برگزیده است:^{۲۸}

اگر جرائم ارتكابی (درجه ۱ تا ۶) سه جرم باشند دو فرض حاکم است یا فاقد حداقل و حداکثر هستند یا واجد حداقل و حداکثر هستند که ما در اینجا فرض فاقد حداقل و حداکثر را مورد بررسی قرار می‌دهیم: به‌عنوان مثال سه جرم داریم با مجازات‌های ۳-۴-۶ سال، می‌دانیم که ۶ سال اشد است و اعمال می‌شود و دادگاه می‌تواند تا یک‌چهارم به ۶ سال اضافه کند که می‌شود ۸ سال حال اگر مجازات قانونی اولیه یعنی ۶ سال به هر دلیلی اعم از تقلیل یا تخفیف، قابل اجرا نباشد، اشد بعدی که ۴ سال است اعمال می‌شود و طبق عبارت ذیل ماده، یک‌چهارم که بدان اضافه شود، می‌شود ۵ سال؛ و اگر جرائم ارتكابی بیش از سه جرم باشند دو فرض حاکم است یا فاقد حداقل و حداکثر هستند یا واجد حداقل و حداکثر هستند که ما در اینجا فقط فاقد حداقل و حداکثر را بررسی می‌کنیم: مثلاً چهار جرم داریم با مجازات‌های ۲، ۳، ۴ و ۶ سال چون قاضی مختار است به بیش از حداکثر مجازات قانونی به شرطی که از حداکثر به اضافه نصف تجاوز نکند، حکم دهد؛ فرض کنید به ترتیب به صورت زیر حکم دهد: دو سال و سه ماه - سه سال و سه ماه - چهار سال و شش ماه و هشت سال. در این صورت ۸ سال قابل اعمال است و طبق عبارت ذیل ماده چون فاقد حداکثر و حداقل می‌باشند می‌تواند تا نصف مجازات مقرر قانونی (که ۶ سال بود)، اضافه کند یعنی ۸ سال بشود یازده سال.^{۲۹}

قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، همچنین پیش‌بینی کرده است که چنانچه مجازات جرمی فاقد حداقل و حداکثر باشد، اگر جرائم ارتكابی بیش از سه جرم نباشد تا یک‌چهارم و اگر جرائم ارتكابی بیش از سه جرم باشد تا نصف مجازات مقرر قانونی به اصل آن اضافه می‌گردد. به موجب قسمت آخر ماده ۱۳۴: «در هر مورد که مجازات فاقد حداقل و حداکثر باشد، اگر جرائم ارتكابی بیش از سه جرم نباشد تا یک‌چهارم و اگر جرائم ارتكابی بیش از سه جرم باشد تا نصف مجازات مقرر قانونی به اصل آن اضافه می‌گردد.» برای نمونه، هرگاه کسی دو یا سه بار به جرم شروع به ارتشاء (موضوع ماده ۵۹۴ قانون ۱۳۷۵) محکوم شود، با توجه به این‌که مجازات شروع به ارتشاء حداقل مجازات آن جرم است و حداکثر نیز ندارد، در این صورت، به حداقل مجازات یک‌چهارم افزوده می‌شود و چنانچه چهار بار یا بیشتر به جرم شروع به ارتشاء محکوم شود، مجازات وی حداقل مجازات آن جرم به اضافه نصف خواهد بود.^{۳۰}

مطابق عبارت قسمت اخیر ماده ۱۳۴ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، در این مورد مقرر می‌دارد: «در هر مورد که مجازات فاقد حداقل و حداکثر باشد. اگر جرائم ارتكابی موجب تعزیر بیش از سه جرم نباشد تا یک‌چهارم و اگر جرائم ارتكابی موجب تعزیر بیش از سه جرم باشد تا نصف مجازات مقرر قانونی به اصل آن اضافه می‌شود.» به‌عنوان مثال: در موردی که جرائم ارتكابی تعزیری از سه جرم بیشتر نیست و هریک از مجازات مقرر در قانون دو سال باشد. در این صورت حداکثر تا شش ماه به هریک از آن‌ها اضافه شده و

^{۲۸}. حاجی مرادخانی، عاطفه، بررسی تحولات تقنینی تعدد جرم در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، اولین همایش ملی یافته های نوین

در علوم انسانی و امنیت اجتماعی، دادگستری استان تبریز، ۱۳۹۵، ۵-۱۳

^{۲۹}. دیبازاد، محسن، جزوه مفهومی حقوق جزای عمومی، ۱۳۹۷، ص ۱۱۲-۱۱۳.

^{۳۰}. آقایی جنت مکان، حسین، پیشین، ص ۲۹۰

سپس باهم جمع می‌شوند؛ و در موردی که جرائم تعزیری ارتكابی بیشتر از سه جرم باشد تا نصف مجازات مقرر قانونی بر اصل آن اضافه می‌گردد، مثلاً اگر مجازات هر جرم (دو سال) باشد در این صورت تا یک سال به هریک از آن‌ها اضافه خواهد شد.^{۳۱}

۳۱. ولیدی، محمد صالح، پیشین، ص ۲۰۲

نتیجه گیری و پیشنهادها

مهمترین نتایج این پژوهش به شرح زیر بیان می شود:

نتیجه گیری

تعدد جرم یکی از وضعیت های محتمل است که فردی با نقض هنجارهای کیفری ممکن است به وجود آورد. در این وضعیت جدید بحث تعیین مجازات مرتکب مطرح می شود که مسلماً باید متفاوت از وضعیت مرتکب جرم واحد یا مجرم مکرر باشد.

در تعدد جرم تنها مجازات برای تربیت و تنبیه مرتکب و نجات و نظم جامعه مؤثر و لازم نیست، بلکه از راه های دیگر مانند ایجاد شغل و کار و برنامه های فرهنگی و... لازم است و باید در مجازات تعدد جرم اصل قانونی بودن جرائم و مجازات کاملاً رعایت شود.

به طور کلی، قانون گذار در تعدد جرم یا به تعدد فعل توجه می کند یا به تعدد نتایج و این امر منافاتی با متعدد ندانستن و اعمال مجازات های تشدید کننده نسبت به تعدد نتیجه به واسطه انجام تنها یک رفتار مجرمانه ندارد. الگویی که برای تفکیک این تأسیس می توان ارائه نمود، متکی به ویژگی های خاص تعدد نتیجه است؛ در تعدد نتیجه یک رفتار مجرمانه بیشتر اتفاق نمی افتد و این رفتار منجر به نتایج و ضررهای مادی متعدد می شود که این رفتار اولیه اعم از فعل و ترک فعل بوده و می تواند به صورت عمدی یا مبتنی تقصیر باشد. همچنین امکان تحقق این نوع تعدد در جرائم مقید و مطلق امکان پذیر است. هرگاه هر کدام از این شروط وجود نداشت، ممکن است عمل مرتکب مشمول عناوین جزایی دیگر همچون تعدد معنوی، جرم شامل، جرم مرکب و حتی یک جرم ساده شود.

در این پژوهش به این نتیجه رسیدیم که در تشدید مجازات در تعدد جرم معیار قابل قبول است و عواملی هم هست که باعث مجازات تعدد می شود و با وجود جهات تخفیف مجازات دادگاه می تواند مجازات را تقلیل دهد. هدف و ضرورت تشدید مجازات در جرائم تعدد جرم از یک نظر برای تنبه و تربیت مرتکب و از طرف دیگر برای نجات و نظم جامعه و مقابله با مجرمان خطرناک است.

پیشنهادها

با وجود آنکه تعدد جرم از علل مشدده کیفر به شمار می رود و ایجاد نظم اجتماعی اقتضاء می کند که عکس العمل شدیدی نسبت به مرتکبین جرائم متعدد اتخاذ گردد، ولی این امر مانع از آن نیست که در صورت وجود جهات مخففه، قاضی، مجازات بزه کار را تخفیف دهد. در همین راستا قانون گذار در تبصره ۴ ماده ۱۳۴ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، مقرر می دارد: «در تعدد جرم در صورت وجود جهات تخفیف، دادگاه می تواند مجازات مرتکب را تا میانگین حداقل و حداکثر و چنانچه مجازات، فاقد حداقل و حداکثر باشد تا نصف آن تقلیل دهد». البته باید توجه داشت که حکم تبصره مرقوم در خصوص تخفیف مجازات، خاص جرائم تعزیری است و شامل حدود و قصاص و دیات نمی شود و اصولاً در این مجازات ها تخفیف ممکن نیست.

پیشنهاد می شود قانون گذار در فصل دوم، تداخل جنایات، طی یک ماده، با تفصیل میان ایراد ضربه واحد و ایراد ضربات متعدد، ضابطه را مشخص نماید سپس به آثار هریک در مواد مجزا بپردازد. بدین صورت ضمن ماده ای این طور مطرح گردد که: تعدد و تداخل جنایات موجب قصاص، مربوط به جایی است که یک نفر، ضربه واحد یا ضربات متعدد را علیه دیگری به طور عمد وارد نماید که منجر به جنایت بر اعضا، منافع و نفس می گردد.

همچنین در خصوص تفاوت تعدد نتایج مجرمانه با تعدد موضوع جرم یا بزه دیده به نظر می رسد که در تعدد نتیجه، تعدد موضوع جرم یا مجنی علیه وجود دارد، ولی هر تعدد موضوع جرم یا مجنی علیه نتایج مجرمانه نمی باشد. با این وجود، موضع قانون گذار در این خصوص مبهم بوده و این امر منجر به برداشت های متفاوتی گردیده است. لذا مقنن باید در این خصوص، رفع ابهام نموده و مشخص نماید که آیا تعدد موضوع جرم یا بزه دیده در تمامی موارد از مصادیق تعدد نتیجه است یا خیر.

فهرست منابع و مآخذ

الف) کتب

۱. آقایی جنت مکان، حسین، **حقوق جزای عمومی**، جلد دوم، نشر جنگل ۱۳۹۲
۲. الهام، غلام حسین و محسن برهانی، **درآمدی بر حقوق جزای عمومی**، واکنش در برابر جرم، جلد دوم، نشر میزان، تهران، ۱۳۹۶
۳. جعفری لنگرودی، محمدجعفر، **ترمینولوژی حقوق**، انتشارات گنج دانش، تهران، ۱۳۹۶
۴. دهخدا، علی اکبر، **فرهنگ لغت دهخدا**، رشد، تهران، ۱۳۹۰.
۶. رنجبر، حسین و مهران حجازی، **جستارهایی در حقوق جزای عمومی**، انتشارات مجد، ۱۳۹۵
۷. زراعت، عباس، **شرح مختصر قانون مجازات اسلامی**، جلد اول، انتشارات ققنوس، ۱۳۹۲
۸. شامبیاتی، هوشنگ، **حقوق جزای عمومی (۳)**، انتشارات مجد، تهران، ۱۳۹۶
۹. شامبیاتی، هوشنگ، **حقوق جزای عمومی**، جلد سوم، انتشارات مجد، ۱۳۹۳
۱۰. عباسی کلیمانی، عاطفه و عاطفه اکبری، **خودآموز حقوق جزای عمومی**، انتشارات مجد، تهران، ۱۳۹۴
۱۱. معین، محمد، **فرهنگ فارسی**، دوره دوجلدی، جلد اول، کتاب راه نو، تهران، ۱۳۸۵
۱۲. میلانی، علیرضا، **حقوق جزای عمومی (۳)**، نشر میزان، تهران، ۱۳۹۵
۱۳. منصور، جهانگیر، به روز رسانی حسین زارعی، **قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲**، نشر دیدار، تهران، ۱۳۹۷
۱۴. ولیدی، محمد صالح، **شرح بایسته های قانون مجازات اسلامی**، انتشارات جنگل، تهران، ۱۳۹۲-۱۳۹۳.

ب) مقالات

۱۵. بهره مند، حمید، چالش های مقررات تعدد جرم در جرایم سایبری، **مجله حقوقی دادگستری**، شماره صدم، ۱۳۹۵
۱۶. حاجی مرادخانی، عاطفه، بررسی تحولات تقنینی تعدد جرم در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، **ولین همایش ملی یافته های نوین در علوم انسانی و امنیت اجتماعی**، دادگستری استان تبریز، ۱۳۹۵
۱۷. دیبانیژاد، محسن، جزوه مفهومی حقوق جزای عمومی، ۱۳۹۷
۱۸. ساداتی، محمد مهدی و دیگران، جرم انگاری و کیفرگذاری تعدد حدود در فقه امامیه و قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، **نشریه علمی - پژوهشی فقه و حقوق اسلامی سال هشتم**، شماره چهاردهم، ۱۳۹۶
۱۹. محمدی، روح اله و داریوش بابایی، مروری بر تعدد مادی و معنوی جرم بارویکرد به قانون مجازات ۱۳۹۲
۲۰. **مجله مطالعات علوم سیاسی**، حقوق و فقه دوره سه، شماره ۱/۴، ۱۳۹۶
۲۱. ذاکر حسین، محمدهادی، چشم انداز تعدد جرم از افق مبانی فقهی، **ماهنامه شماره ۷۳**، سال سیزدهم، ۱۳۸۸
۲۲. فروغی، فضل الله و رضا رحیمیان، ارزیابی تعدد مادی جرائم در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، **مجله مطالعات حقوقی دانشگاه شیراز**، دوره هفتم، شماره چهارم، ۱۳۹۴

۲۳. قدرتی، فاطمه و محسن حبیبی منش، بازشناسی مفهوم «تعدد جرم» از «جرم متعدد» بانظر به قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، نخستین همایش ملی واژه پژوهی در علوم اسلامی، یاسوج، دانشگاه یاسوج، ۱۳۹۵.

۲۴. علی نژاد، نجمه و علی طالع زاری، بررسی کیفیات مشدده مجازات در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، اولین کنفرانس بین المللی علوم اجتماعی، تربیتی علوم انسانی و روانشناسی، ۱۳۹۶.